

Hafka'as Kiddushin - Gaonim
May 8, 1994

1) Problems with Waiting Between Kiddushin and Nissuin

אוצר גאונים כתובות סימן סב

וששאלתם א) ארום שמכרכי לו ברכי אירוסין מהו
לכרך ברכת חתנים קודם חופה, משום דאיכא פרוצין
דממכין על ברכת אירוסין ומתיחדין עם ארוסותיהן
ובועלין, או דילמא לא מברכין ברכת חתנים עד חופה.

כך הוא המנהג
שבשעת קדושין בודקין
ושואלין אם היתה נערה
שאינן ראויה לביאי מברכין
ברכת אירוסין בלבד
בין לצנועין בין לפרוצין
אבל ברכת חתנים שבע
ברכות אין מברכין עד
שעת כניסתה לחופה ב).

כתב ד) רב נטרונאי
בשעת הקידושין בודקים אם
היא חופה הראויה לביאה
מברכין ז' ברכות עם ברכת
אירוסין, אם לאו מברכין ברכת
אירוסין בין לצנועי' בין לפרוצי'
אבל ברכת חתנים אין מברכין
עד שעת חופה, וכן מנהג ה)
בשתי ישיבות ובכל
מקום ו) חכמים.

כך תשובה למ"ר
נטרונאי מנהג שלנו כפרוצין
לכרך בודקין ושואלין אם חופה
שאינן ראויה לביאה מברכין ברכת
אירוסין בלבד בין לצנועין בין
לפרוצין, אבל ברכת חתנים שבע
ברכות אין מברכין עד
שעת [כניסתה לחופה וכן
הלכה וכן נוהגין בשתי
ישיבות.

אוצר גאונים כתובות סימן שסג

כתב א) [רב האי גאון ז"ל] בתשובה: המקדש את האשה וכתב לה
כתובה ונכנס אצלה בלא חופה אע"פ שקלקל עמה אין לה אלא כ"ה של
חורה שהן ל"ה ודי שתותים ואיסר, ע"כ.

2) Did R' Yehudai Gaon Institute a Takana via Annulment of Kiddushin?

אוצר גאונים כתובות סימן ס, קידושין שא

וכתב א) רב האי ז"ל הווי יודעים כי הפסד גדול אצלכם בזה שיש
לכם מנהג לקדש אשה שלא בשעת הכתובה או שטר אירוסין ואע"פ כי האשה
מתקדשת אפי' בשוק בפני שנים אלא שיש במנהג זה הפסד. ומק' שנה לא
נשמע בכבל כזאת. ואין יודעין כל עיקר קידושי אשה אלא בשעת כתובה.
ובכוראסן היה מכמה שנים יותר מק' שנה מנהג לקדש
במבעת במושב משה וכיוצא בזה. ורבו הטענות, טענות וכפירות
קידושין ויצא הדבר להפסד. ותיקן להן זקיננו מרנא ורבנא
יהורה גאון שלא יקדשו אלא כסדר כבל בכתובה וחתם ידי עדים
וברכת אירוסין. וכל שאינו כסדר הווי תיקן להן שאין חוששין לו כדאמ' (ג).
כל המקדש אדעת' דרבנן קמקדש ואפקיענהו רבנן לקידושי מיניה, אף אתם
ראויים למלק מנהג כזה וכל המקדש שלא בכתובה ובשאר ב)
אירוסין קנסוהו עד שיתקן הדבר.

שו"ת הרשב"א חלק א סימן תקנא

שאלת אדננו המלך ירום הודו צוני לדון בכתבו. על ענין אחד שאירע כאן באלמנה אחת שאחד מקרוביה היה נכנס בכל יום בביתה יום אחד יצא אותו קרוב לבית הכנסת וסידור תפלות בידו והלך לבית האלמנה ועדים עמו ונתן אותו סידור תפלות בפני עדים ואמר לה הרי את מקודשת לי. וצוה לסופר הקהל לכתוב בשטר קבלת עדותן והלכו מן הארץ. והאלמנה נתרעמה למלך שאלו הקדושין לא היו ברצונה אכן שלא מדעתה ואני לא יכולתי לברר הענין מפי עדי הקדושין מפני שהלכו להם אם היו מדעתה אם לא. ועכשו צעקה בפני האלמנה ואמרתי שאצוה למקדש לתת לה גיטא וליסר בשבטים את המקדש. הודיעני מה אדון בדבר זה. תשובה באמת הדעת נותנת שנהג בה זה מנהג רמאות ואינה מקודשת. אלא שמחמת חומר העדיות אין אנו יכולין לדון בהם מאומד הדעת ואין אני רואה לה היתר אלא בגט שיתן מדעתו. אבל ראוי לקנסו בממון לפי מה שיראה לדיין הממונה מן המלך שלא ילמדו הרואים לעשות כן. וכל בית דין יפה רשאים לעשות מן הדין כן כדאמרינן (ב"מ פ"ג דף ל"ט ב') הכי דיינינא לך ולכל אלמי חבירך. ואפילו לקנסו בגופו אם היה בית דין יפה משום מיגדר מלתא כמו שאמר במי שרכב סוס בימי יונים שהביאוהו לב"ד = לבית דין = וסקלוהו. לא מפני שהיה ראוי לכך אלא משום שהשעה צריכה לכך כדאיתא פרק האשה רבה (דף כ'). וכן שמעון בן שטח תלה שמנים נשים באשקלון לא מפני שהדין כן אלא לצורך השעה. דבית דין מכין ועונשין שלא מן הדין דרב הונא קץ ידא כדאיתא בסנהדרין בפרק ארבע מיתות (דף כ"ח ב'). **ואלו רצה לתקן הקהלות או כל קהלה וקהלה לגזור בפני תקלות אלו. יעשה תקנה במעמד כלם ויפקיעו מעתה ועד עולם או עד זמן שירצו כל ממון שינתן לשום אשה מקהלה הפקעה גמורה הפקר גמור אלא אם כן תקבלם האשה מדעתה ומדעת אביה או בפני פלוני ופלוני כמו שירצו. וכן מצאתי לרב שרירא גאון שכן נהג הוא ואבותיו ואמר לצבור אחר לנהוג כן.** וכן ילמד אדם לתוך ביתו וילמוד לנערותיו לאסור עצמן על דעת המקום ועל דעת הרבים בלא שום פתח היתר וחרטה כל ממון שינתן לה בתורת קדושין אפילו תקבלם מדעתה אם לא בפני פלוני ופלוני? וכן הודיעני אני פעמים לבנות עירנו.

שו"ת בית יוסף דיני קידושין סימן י

...וראיתי מי שרצה לעלות במחשבה להתיר מפני כמה טעמים א' מפני התקנה הישנה שלא יארכו אלא בעשרה וכל דמקדש אדעתא דרבנן קא מקדש ורבנן אפקעינהו לקידושיה. ועוד שאבשלום הוא עם הארץ. ועם הארץ פסול לעדות. ועוד שיש הכחשה בדברי העדים המעידים שנתקדשה. ועוד מטעם נמצא א' מהם קרוב או פסול עדותן בטלה. ואין דבריו מחורין אצלי מן הראיות שכתבנו ותקנת הקהל שלא יהא רשאי לקדש בפחות מ' אינה מבטלת קידושי תורה ואין לה כח לבטלן ומי שקדש בשני עדים נהי דעברין מיקרי קידושיו מיהא הוה קידושין ולא אמר אפקעינהו רבנן לקידושין מיניה אלא היכא דאמור אמור והיכא דלא אמור לא אמור. ואנן מנפשינן לא אמרינן תדע שהרי המקדש בפסולי עדות דרבנן כתב הרמב"ם ז"ל והרבה מן הראשונים דאזלינן לחומרא ואמאי והא כל דמקדש אדעתא דרבנן קא מקדש ורבנן פסלינהו לעדות ואפקעינהו לקידושי אלא ודאי לא אמרינן אפקעינהו רבנן לקדושי אלא היכא דאמור בפ' בגמרא אין קידושין קידושין אי נמי אפילו תימא דהיכא דלא אמור אמרי' הני מילי בהם ובדורות הראשונים שהיו יודעים הדברים בסבותיהם אבל בדורות אלו מאן לימא לן דיש כח בידנו להפקיע קידושי תורה והתקנה גם כן אינה מזכרת הפקעת קידושין אלא שמטל אי זה קנס שלא ינתנו קידושין בפחות מעשרה ואם היא מזכרת לע"ד אינה כלום מטעם שכתבנו ובהדיא ראיתי בתשוב' שאלה לאחד מן הגאונים שכתב דלא אמרי' אפקעינהו רבנן אלא היכא דאמור וכמה מעשים בכל יום שראינו שהיו מקדשים בשנים ולא חשו אבותינו זצ"ל לתקנה זו להקל... אלה דברי הטרוד מאד. יהודה הקטן חן לבית שאלתיאל בן הרב רבינו עמנואל תנצ"בה: ושלוש על ישראל.

שו"ת בית יוסף דיני קידושין סימן ו

שאלה צאן קדשים ק"ק שבחמה ובראשם החכם המפואר יצ"ו. אתא לקדמנא שאלתכם על דבר האשה שהעידו עליה עדים שנתקדשה למרדכי בכ"ר עפ"י ויש מי שהורה שאינם קדושים מפני שהסכימו בעיר שלא יקדשו רק בפני ב"ד או ברשותם ואומר שסמך בהוראה זו על תשובת הר"י בר ששת ובקשתם ממנו להודיעכם אם הוראה זו נכונה אם לאו. תשובה נדרשנו לשאלתכם והננו משיבים ואומרים כי הוראה זו מקולקלת ותמיהים אנו איך אפשר ששום אדם שיהיה בו ריח תורה יעלה על לבו להורות להקל בדבר זה שהרי מהר"י קולוס /קולון/ בשרש פ"ד צווח כי כרוכיא נגד הר"מ קפצאלי. והעבירו מרבנותו וגזר דלא רב ולא רבי יתקרי ולא ישאלו ממנו שום הוראה ולא שום דין על שכתבו לו להתיר אשה שנתקדשה בפני עדים לפי שכבר החרים שלא לקדש בפחות מ' וטען כנגדו מדברי המרדכי בראש פ' האומר דאין לומר כיון דעבר על תקנת חרם ר"ג משום הכי כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש וכל דהא חיבי לאוין ושניות וכמה עבירות דאורייתא ורבנן תפסי קידושין ע"כ וגמר דבריו הרי לך בהדיא דאפילו תקנת חרם ר"ג לא אלימא לאפקועי קידושין כל שכן וכל שכן דורות הללו עכ"ל והוכיח עוד מתשוב' הר"מ וגם מדברי סמ"ג וגם מתשובת הרשב"א כמו שכתוב בארוכה בדברי מהר"י קולוס בשרש הנז' וכיון שכן שהגדולים הללו הושוו לאיסור' מי הוא זה ואי זה הוא אשר ימלאנו לבו לחלוק עליהם ולהתיר ערוה חמורה באמרו מצאתי און לי בתשובת הר"י בר ששת כל שכן שהמתיר הזה לא ידע ולא יבין בחשכה תהלך כי חס ליה להר"י בר ששת להתיר בדבר כיוצא בנדון שלפנינו ומה שהיפך באותה תשובה להתיר אינו אלא בקהל שהסכימו שכל מי שיקדש אשה שלא בידיעת נאמני הקהל ובפניהם ובפני עשרה שיהיו קידושיו מופקים ובטלים ומעתה ובאותו זמן מפקירים הקהל כסף או שוה כסף שיקדש בו ושיהאמופקר

ומבוטל והקידושין יהיו מופקעים ועל זה הוא שנשא ונתן באותה תשובה להתיר מפני שהסכימו להפקיר הקידושין ומשום דהפקר ב"ד הפקר אבל בהסכמה שהסכימו שלא יקדשו רק בפני ב"ד לשתקע הדבר ולא יאמר ופשיטא ליה להר"י בר ששת שאין כח בהסכמה בחרם להפקיע הקידושין דלא אלימא מחרם תקנת ר"ג מ"ה כמו שנתבאר.

ואפילו בהסכימו להפקיר מעות הקדושין כתב הר"י בר ששת בסוף דבריו באותה תשובה זה מה שנראה לי בנדון זה להלכה אבל למעשה הייתי חוכך להחמיר ולא הייתי סומך על דעתי זה לחומר הענין להוציאה בלא גט אם לא בהסכמת כל חכמי הגלילות כי היכי דלמטיין שיבא מכשורה עכ"ל וכתב הר"ש בר צמח וז"ל בתקנת הפקעת הקידושין לא נעשה בה מעשה לעולם וכבר נשאל לראשונים ולא סמכו לעשות בה מעשה וכן כתב א"א בתשובה עכ"ל.

ועתה יש להפלא הפלא ופלא אם הר"י בר ששת לא רצה לסמוך על דעתו להקל למעשה אפילו בהסכמת הפקר מעות הקידושין היאך יתלו בוקי סריקי להקל בהסכמה שלא לקדש בלא הפקר ואין ספק שאם יש מי שהורה כן שלא הגיע להוראה אינו בקי בטיב גיטין וקידושין ולא יהא לו עסק עמהם ואפילו פשט תשובת הר"י בר ששת אינו מבין כלל הדברים בנדון שלפנינו שהאשה הזאת מקודשת ואם מת המקדש בלא בנים ויש לו אחים הרי היא זקוקה ליבם. זהו מה שנ"ל: נאם הצעיר יוסף בכמהר"ר אפרים קארו זלה"ה.

סדר קידושין ונישואין עמוד כא

הפקעת קדושין.

נמצינו למדים שלפי דעת רב יהודה גאון יש כח בידי חכמי הדור, גם אחרי חתימת התלמוד, להפקיע קדושין שלא נעשו „אדעתא דרבנן“ דהאידנא. והכלל כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש וכו' כחו יפה לא רק לאותן שלש הלכות שלגביהן השתמשו בו חכמי התלמוד, אלא גם לגבי תקנת חכמי הזמן שלאחר התלמוד¹⁸.

לא כן היתה דעתו של אחד הגאונים שדבריו הובאו בתשובת הר"י יהודה חן לבית שאלתיאל בקנדיאה, בן זמנו של הבית יוסף: ובהדיא ראיתי בתשוב' שאלה לאחד מן הגאונים שכתב דלא אמרינן אפקעינהו רבנן אלא היכא דאמור (ש"ת ב"י לאה"ע דיני קדושין סי' י'). גוף תשובה זו לא הגיע לידינו¹⁹. הגאון האלמוני סובר שאין להפקיע קדושין מכח „אפקעינהו רבנן“ אלא היכא דאמור חכמי הגמרא, כלומר: אין כח ביד חכמי הזמן שלאחר התלמוד להפקיע קדושין מטעם כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש.

מחלוקת זו שמצינו כאן בין הגאונים נמשכה עוד כמה דורות בין הראשונים אלא שנעלמו מהם דברי הגאונים שהזכרנו.

3) Consequence of Arranging Kiddushin and Nissuin Together – Two Hagafens

ספר הפרדס עמוד ק

ק(נ) ראיתי מקום שעושין אירוסין ונישואין ביחד, מהו לברך ברכת אירוסין ונישואין על כוס א', ואומר רבי הרוצה לעשות כן אומר[ין] לו שתה קנול) מה שנשאר [בכוס], ומזוג כוס שני לברך [עליו] ברכת נישואין, קנול) לפי שאין אומר[ים] שתי קדושות על כוס אחד (ואין) [דאין] עושין מצות חבילות [חבילות]. ואין לומר דהני לאו [שתי] קדושת קרי להו. דכל שתי ברכות שתי קדושות הן, דהא גבי קידוש וברכת המזון הוא דקאמרי[נן] קנול) אין אומר שתי קדושות כולם [על כוס אחד] בערבי פסחים, קנול) [ד]ה(ו)א דאמר[ינן] בפסחים קנול) ש[מה] מ[ינה] תמנו וכו' עד ש[מע] מ[ינה] אומר שתי קדושות על כוס אחד, הני מילי בדלא אפשר, שאין לו אלא כוס אחד בלבד. קנול) כך אמר רב[י]. קנול)